

A római társadalmi és irodalmi értékrend alapvető megnyilvánulási formája a (költői) kritika, s minthogy a negatív propaganda a hellenisztikus és a római irodalomban egyaránt az archaikus görög iambos eszköztárára és üzeneteire – az *iambiké idea*-ra (Aristotelés) – nyúlik vissza, a műfaj és annak utóélete a jelen vizsgálat fontos részét alkotja. **Mayer Péter** kutatásai emellett – egy vizsgálat erejéig – a korai görög elégiaköltészetre is kiterjedtek.

A kutatási időszakban e területen hat lezárt, kül- és belföldön egyaránt publikált vizsgálat zajlott.

1. Aristotelés iambos-koncepcióját és műfajeredet-elméletét vizsgálva az a felismerés fogalmazódott meg, hogy az irodalomtudós – ellentétben a modern kutatással – az iambosnak nem tulajdonít kultikus eredetet (Poet. 1448b,30–32). Ez további érveléssel támogatja a műfaj profán, vagyis társadalmi szempontú értelmezését – szemben a divatos rituális alapú értelmezésekkel –, s ily módon római adaptációjának jobb megértését is. Vö. bibl. 1., 2. tétel.

2. Az iambos s ezen belül a műfajalapító Archilochos művészete óriási hatással volt a római aranykori költészetre (vö. Catullus, Horatius epódosai stb.), ám ismertsége a császárkor folyamán a görög és latin szellemi életben egyaránt fokozatosan eltűnően van. Egy a marburgi könyvtár mikrofilmjéről megismert humanista kronográfia, Sebastian Pichsel *Synopsis vel epitome historiarum mundi* című, 1574-ben megjelent munkája (Biblioth. Palat. F 5246) a költő teljesen egyedülálló kora-újkori, nyugati elismertségéről árulkodik. Kérdés – s ez további kutatást igényel az egykorú irodalom területén –, vajon e tény bizonyos, mára elveszett késő-antik római irodalmi hagyomány közvetítő szerepének tulajdoníthatjuk-e; ez egyet jelentene azzal, hogy a műfaj és Archilochos (el)ismertsége a római császárkor idején sem szűnt meg teljesen. E népszerűségnek nyilvánvalóan együtt kellett járnia az utókor azon meggyőződésével, hogy az iambosköltészet a maga kritikai üzeneteivel a társadalmi normafenntartás eszköze is volt. Vö. bibl. 3. tétel.

3. *Tartalmi és formai sajátosságok a korai görög iambosköltészetben* című és témájú PhD-disszertációjában Mayer Péter (ELTE Budapest, 2004 december) (=bibl. 4. tétel) az iambos-korpusz teljes figyelembevételével vetett számat a műfaj főbb jellemzőivel, megteremtve az alapot (egyebek mellett) a római invektív költészet – a kutatási projekt által elsősorban látókörbe vont Kr. e. és u. 1. században különösen is kedvelt – ismert darabjai jobb megértéséhez (vö. Catullus támadó költeményei, Horatius Epódosai, római szatírák stb.). Fontos felismerés, hogy az iambosköltészet kultikus háttér nélkül is meggyőzően értelmezhető a maga társadalmi funkciójában, mint a normafenntartás költői eszköze, s e szerepét – gazdag római utóéletének tanúsága szerint – Itáliában sem vesztette el.

4. Archilochos híres „kölni epódosa” (196a W²), a korai görög költészet legvitatottabb költeménye, az antik csábítás-történetek legkorábbi nem-epikus darabja. M. P. vizsgálatai a vers narratíváját és szereplőábrázolását sokkal tipikusabbnak mutatják, mint ahogyan azt a kutatás a mai napig feltételezi (megmaradván a vers többé-kevésbé életrajzi ihletettsége, s ily módon egyedi mivolta mellett). A vers recepcióesztétikai megközelítésben értékes támponttal szolgál a nemiség, s ezen belül a házasságon kívüli szexualitás társadalmi megítélését és irodalmi megjelenítésének lehetőségeit illetően, s ennyiben hasznos viszonyítási pont lehet a téma római megjelenítésének – avagy éppen: meg nem jelenítésének – vizsgálatánál (l. pl. az augustus-kori házasságpolitikát, valamint Ovidius *Ars amatoria*-ját és annak korabeli recepcióját). Vö. bibl. 5., 6. tétel.

5. Horatius ismert 'pajzseldobó' ódája (c. 2,7) a *pax Augusta* és az augustusi konszolidáció mérföldkőszzerűen fontos költői reflexiója. M. P. egy újonnan (2005) ismertté vált archilochosi elégiatörredék értelmezésére vállalkozott, igazolva, hogy – bár a költemény mondanivalóját

tekintve rokon az iambosköltő híres-hírheft pajzseldobó versével (»a menekülés nem mindig szégyen«), a *rhapsaspia* motívuma a szöveg kiadójának véleményével ellentétben aligha szerepelt benne (vö. bibl. 7., 8. tétel) A pajzseldobás költői motívumának görög előtörténetét – s egyben a költemény korai (anakreóni, archilochosi) mintáit – vizsgálva kimutatta, hogy e problematika mind önironikus (5 W), mind szenvedélyes-komoly hangszereléssel (P. Oxy. 4708, fr. 1 ill. Adesp. iamb. 38 W) feldolgozásra került Archilochosnál a harc mint ilyen általános elvetésének vagy a gyávaság önironikus dicséretének mindenféle jele nélkül, s így a motívum pacifista átértelmezése Horatiusnál nem közvetlenül Archilochosra – annál inkább Anakreónra – vezethető vissza (vö. bibl. 9. tétel).

6. Horatius az Achilleus halálát felidéző Apollón-ódájában (4,6) a hős elését világtörténeti dimenzióba helyezve ad hálát az őt legyőző istennek az új Trója, Róma megszületéséért és fennmaradásáért. A vers egyik fontos mintája – mint A. Barchiesi rámutatott – Simónidés 1992-ben előkerült Plataia-elégiája volt, amivel egy kutatási beszámoló erejéig a kutatási időszakot megelőzően is foglalkozott M. P. (*Simónidés perzsa háborús elégiái egy évtized kutatásának tükrében*. Antik Tanulmányok 45 (2001) (1-2) 279–300). Újabban a méreteiben is, tartalmában is impozáns görög költemény új értelmezésére vállalkozva cáfolta a *communis opinio* két alaptételét, miszerint a vers 1. ünnepi költemény, valamint hogy 2. benne a plataiai csata győztes hadvezérének, Pausaniasnak a dicsérete – az ő Kr. e. 478-as politikai bukása miatt – a költemény ezt követő megszületését igazolná. A dolgozat a vers sympotikus történő előadása mellett érvel – amely tény a hagyományozás mechanizmusait is figyelembe véve megkönnyítette a vers római recepcióját –, s ezzel összhangban megalkotásának lehetséges idejét egészen Simónidés haláláig, a Kr. e. 460-as évek első feléig tolt ki. Az elégia kései megszületése esetén számolni kell a lehetőséggel, hogy benne a költő Pausanias 470 körüli halálára reflektált, párhuzamba állítva a spártai hadvezért a prooemiumban szereplő – s a horatiusi vershez hasonlóan ambivalensen ábrázolt – Achilleus alakjával (vö. bibl. 10., 11. tétel).

Az Augustus-kor irodalmával és értékrendjével **Tar Ibolya** foglalkozott., kitekintéssel a császárkorra is.

1./ India kapcsán a „barbár” fogalmának pozitív és negatív értelmezését mutatja ki tanulmányában (vö. bibl. 12. tétel). E kettősség épp India távoliségével magyarázható, a nem túlságosan sok személyes tapasztalat mellett az Alexandros-irodalomban fellelhető mesés elemekkel való bővülése, másfelől magának Alexandrosnak példaképként való értelmezése is hozzájárul ehhez. Caesar mellett Augustus is felhasználja az Alexandrosra való burkolt utalást, ahogyan az az irodalmi alkotások tanúsága mellett érmeábrázolásokkal is igazolható.

2./ Vergilius az Aeneis 6. énekében az alvilágjárás során hősét a múlttal és a jövővel is szembesíti. Ily módon Aeneas jelenét számba véve valamennyi idősík megjelenik ebben az énekben, amely idősíkok az egész Aeneis struktúráját és szerkezetét is meghatározzák. A római gondolkodás a múltat (természetesen annak római szemszögből nézve csupán pozitív alakjait és eseményeit) a jelen megértése és a folytonosság miatt is kiemelkedő fontosságúnak tartja. A múlt mint értékhordozó kihat a jelenre és a jövőre is – Vergilius pszichológiai újítása Aeneas alakjának kapcsán az, hogy a múlt ugyan értékhordozóként jelenik meg, de ugyanúgy értékképző ennek a múltnak a feldolgozása (melyeket az alvilági találkozások jelképeznek) is mint a jelenbe és a jövőbe beépülő, dinamikus alakuló érték. (Vö. bibl. 13. tétel.)

Ugyancsak Vergilius Aeneiséhez kapcsolódik két további kutatási irány, az egyik Vergilius és a mítosz viszonyával foglalkozik (vö. bibl. 14. tétel), azt a vitatott kérdést feszegetve, hogy

Vergilius a mítoszt teszi-e történetivé, vagy a történelmet mitizálja. A szerző az utóbbi álláspont mellett tör lándzsát, melynek megerősítéséhez segítségül hívja azokat az érmeábrázolásokat, ahol Octavianus-Augustus éppen a legdöntőbb történeti pillanatokban (döntő csaták pl.) isteni védelem alatt állónak propagálja magát (kimagaslóan fontos Apollo és Diana alakja). Ugyanígy lehet értelmezni a pax Augusta fogalmának kialakulását is (vö. bibl. 15. tétel), mely fogalomnak és a hozzá kapcsolódó tartalomnak rendkívüli a jelentősége az Aeneisben, egyúttal a pax Augustát mint a pax Saturnia újjáéledését bemutató Vergilius ezt az Aeneis alapstruktúrájában is szervesen képes elhelyezni: a mű három idősíkját meghatározó elemként jelenik meg a pax S. és A. A szerző arra is kitér, hogy az irodalmi és ikonográfiai ábrázolások ritka összhangban jelennek meg a principátus idején.

3./ Az ekphrasis nem epikus művekben való megjelenése kapcsán a 3. ekloga műleírásait és a szerző elemzése szerint azokhoz igen szorosan kapcsolódó rejtvényeket vizsgálta T. I. a VII. Ókortudományi Konferencián elhangzott előadásában. Az eredmény megerősíti, hogy Vergilius az eklogák immanens világában olyan esztétikai értékrendet alakított ki szereplőivel, mely értékrend a saját alkotásra (annak szerkezetére, szimmetriájára) is ugyanúgy vonatkozik. Ez megerősíti azt a gondolatot, hogy Vergilius – annak ellenére, hogy olykor kívülálló szemlélőként és elbeszélőként is felsejlik – mintegy belülről alkotta meg a bukolikus világot, maga is elfogadván törvényszerűségeit. (Vö. bibl. 16. tétel.)

4./ Horatius 16. epóduszát és Vergilius 4. eklogáját, ezeknek egymáshoz való viszonyát és a két költő felfogásbeli különbségét bőséges szakirodalom taglalja. T. I. ugyanúgy Horatius és Vergilius „párbeszédének”, illetve horatiusi reflexiónak s Vergilius aranykor-elképzelésére való reagálásnak tartja a c. 1,3-at, a Vergilius-propemptikont, s e költeményt más módon, de ugyanúgy szkeptikusnak, akár csak a 16. epóduszt. Ezzel az interpretációval egyúttal igazolja a költemény többek által kétsége vont egységét. (Vö. bibl. 17. és 18. tétel.)

5./ A császárkor első századának negatív értékrendje tükröződik és kap vitriolos megvilágítást Petronius Satyriconjának hosszabb, egybefüggő részében, a Trimalchio lakomájában. Ez kettős értelemben is satírikus, ironikus ábrázolás: egyfelől a helyzetek és szereplők megrajzolása miatt, másfelől az egész részletet mint alvilágleírás-paródiát is lehet szemlélni. Ennek a kettősségnek a révén Petronius még erőteljesebben kifejezésre tudja juttatni lesújtó véleményét erről az értékhiányos világról. A témát taglaló előadás Bécsben hangzott el, írásos változata az elkövetkező 2 évben meg fog jelenni. (Vö. bibl. 19. tétel.)

Czerovszki Mariann a következő témákkal foglalkozott:

1./ Elkészített Sipőcz Brigitta (volt nappalis és PhD-hallgatónk, a pályázatban 1.4. pont alatt szerepel nevesítetlenül) közreműködésével egy igen jól hasznosítható éremkatalógust a principátus és korai császárkor olyan érmeiről, melyeken valamilyen érték megjelenítésre kerül. A katalógus a kutatási programunkban felhasználható érmék leírását tartalmazza. A gyűjtemény jelenleg 80 darabot tartalmaz, de folyamatosan bővíthető és formálható annak köszönhetően, hogy a katalógus Excel táblázatban készült. Az érmék leírásának szempontjai: a kiadás éve, az érme típusa, anyaga, az előlap rajzolata, felirata, a hátlap rajzolata, felirata, az érmemester neve, a kiadás helye, az érme mai lelőhelye, a gyűjtés forrása, az érme által közvetített érték. (Vö. bibl. 20. tétel.)

Ugyancsak elektronikusan bármikor megjeleníthető az a részletes bibliográfia, melyet Cz. M. ugyancsak Sipőcz B. közreműködésével készített.

2./ Narratív pszichológiai megközelítésben vizsgált két szöveget (Suetonius Aug. 14 valamint Appianus BC 5, 15). Ezek összehasonlító narratív pszichológiai elemzésén keresztül mutatja

be, hogy a két szerzőt, akik fő erényüknek feltehetően az igazmondást tartják, milyen rejtett és elkerülhetetlen tényezők kényszerítik torzításra az elbeszélés során. A két példa alapján kérdésessé válik a történeti igazság fontossága, abszolút értéként való kezelése, illetve elbeszélhetősége. (Vö. bibl. 21. tétel.)

3./ Ovidius száműzetési költészete kapcsán vizsgálja azon értékeket, melyek veszélybe kerültek a költő helyzete miatt. Ovidius egy szűkebb aspektusból mutatja be az életörténetét, amennyiben főként költői pályafutására koncentrál. A *Trist.* 4, 10-ben, a száműzetési költészet többi darabjával ellentétben, egy sikeres életpálya tárul elénk, amelyben a költészetnek kiemelten fontos, értékteremtő ereje van. A szakirodalomban (FAIRWEATHER 1987 és HALLETT 2003) megjelenik az az álláspont, hogy a költői életút ábrázolása fikatív, ezzel kétségbe vonják az életrajz állításainak az igazságértékét. Cz.M. fő kérdése az, hogyan lehet érvelni az életrajz hitelessége mellett, illetve milyen érvek mentén valószínűsíthető, hogy nem fikatív szöveggel van dolgunk. (Vö. bibl. 22. tétel.)

4./ 2008 májusában megvédett PhD értekezésében (vö. bibl. 23. tétel) a dolgozat mintegy kétmarmadában az érték-témához kötődve vizsgálja Cz. M. Ovidius pontusi elégiáit. zertációnak kb. 2/3 része az érték-témához kötődik. Az eredmények publikálása a véde után folyamatosan tanulmányok formájában várható (ld. 22. tétel).

Főbb gondolatok: a költészet a száműzetés körülményei közt új értelmet nyer és értékkel telített cselekvésformává válik. Strohhval ellentétben Cz. M. úgy véli, hogy ezen elégiák kapcsán nem lehet egységes vigasz-felfogásról beszélni mert az elégiákban a költészet vigasztaló hatásának (a gondok elfeledtetése vagy a kibeszélése) ellentmondó leírását találjuk. A vigasz-versekben a narratíva három főtéma köré szerveződik: 1. A száműzetésben kedvezőtlenek a külső és a belső körülmények a költői tevékenység folytatásához 2. A száműzetés alatt írt versek színvonala nem éri el a száműzetés előttiét 3. Az elégikus *én* a száműzetés körülményei között sem hagy fel a versírással. E három téma egymáshoz való viszonya variábilis konstrukcióban jelenik meg:

A száműzetésben az *én* életéről készített narratívum a tragédia műfajához illeszkedik, a fölfelé ívelő szakaszt hirtelen hanyatlás követi. Ennek megfelelően az életpálya két része két ellentétesen értékelt időszakra bomlik, ebből az első pozitív, a második negatív értékekkel telítődik. A pozitív jövőkép hiányában a narratívum egyértelműen regresszív formát ölt, az *én* a teljes értékvesztés, a tanácstalanság és kiszolgáltatottság állapotában van; a költő nem a száműzetés *miatt*, hanem a száműzetés *ellenére (mégis)* folytatja a versírást. A *Tristia* önéletrajzi elégiájában a teljes életút részletes bemutatása helyett a költői identitás megfogalmazása kap kiemelt szerepet, amelyben nyilvánvalóan ott munkál az önigazolás szándéka, a pozitív önértékelésnek, az önazonosság folyamatosságának, az egyediségnek és az *én* hatékonyságának a szükséglete, az értelmes, hasznos élet iránti vágytól vezérelve.

Nagyillés János az ezüstkori epika kapcsán vizsgálta a római értékrenddel kapcsolatos kérdéseket.

1./ Az ezüstkori epika klasszikusa, Lucanus Pharsaliájával modernizálja a történeti eposzt, s ezzel az irodalmi kommunikáció új médiumát teremti meg. Az ezzel kapcsolatban újonnan felmerült viták ellenére összességében mégis merőben újnak tekinthető epika különleges jellegzetessége az antivergiliánus és antiovidiánus tendencia: ez lényegében a már megváltozott, de külsőségekben még fenntartott értékrend kifejeződése a valóság művészi megragadásának valamennyi szintjén. Az eposz jellegzetesen közösségi, társadalmi műfaja, mely Augustus korában és a principátus konszolidációjának első évtizedeiben az új rendszer ideológiai megalapozásának szolgálatában értékeket mutat fel, elevenít és őriz meg, a

Pharsaliában egyszerre az értékrend válságának szimptomáit kezdi bemutatni a félmúlt eseményeinek különleges művészi ábrázolásmódján keresztül. Ehhez a költő minden rendelkezésére álló eszközt igénybe vesz a dramaturgia legmagasabb szintjétől kezdve az imitatio és aemulatio lexikai szinten való megnyilvánulásáig. (Vö. bibl. 24. tétel.)

2./ A fenti tendenciának ellentmondani látszik Columella mezőgazdasági szakmunkája, melynek 10., kertművelésről szóló könyve, mint a szerző a bevezetőben kijelenti, a *Georgica* folytatását jelenti. Az augustusi értékrend hirdetésének szolgálatába állított tanköltemény „kiegészítésének” üzenete szorosan követett mintájához igen hasonló: a kifejezés explicit szintjén a kertművelésre vonatkozó ismeretek művészi megformálása, mely magában foglalja az ősi római virtus egyik aspektusának, a szívós, kitartó munka eredményességének a dicséretét. (Vö. bibl. 25. tétel.)

3./ A szaktudományos irodalom egy-egy darabja szintén értékelhető az értékrend változásának irodalmi megjelenítőjeként. A római rétorika alapjainak aranykori megvetése után megkezdődik az addig le nem írt területek római megfogalmazása. Rutilius Lupus törerdékesen fennmaradt *Schemata dianoas et lexeos c.* traktátusa megformálásában hordoz üzenetet a vizsgált problémára vonatkozóan. Bár, mint már Cicero vonatkozó művei – különösen a *Brutus* – mutatják, Róma már akkoriban is rendelkezett szónoklattani hagyományokkal, a szónoklattan egyes területek leírásával továbbra is adós marad Quintilianus rétorikai szintéziséig. Szimptomatikus, hogy Rutilius Lupus a köztársaságkor végén Rómában működő Gorgias szakmunkájának fordításával ad latin nyelvű szakirodalmat a stilisztika iránt érdeklődők kezébe, melyben azonban már az alakzatok görög neve mellett az esetek többségében már latin terminus is szerepel. Jellegzetes azonban az is, hogy a műből fennmaradt két könyv mindössze egyetlen római példát tartalmaz: összes többi illusztrációja görög szónokok fordítása. (Vö. bibl. 26. tétel.)

Cicero *Partitiones Oratoriae c.* munkájában a legfőbb római értékfogalmak szerepelnek, ez jó alap későbbi összehasonlító kutatások számára is. Az adatbázis, amely az értékfogalmak összes előfordulását tartalmazza, elektronikus úton bármikor elérhetővé tehető.

4./ A római értékrend változásának szempontjából tanulságos a Nagy Sándor-kép változásának vizsgálata. A makedón uralkodó képe a principátus korára már gazdag asszociációs hálóba ágyazva jelenik meg, a Pharsaliában asszociálódik mind Hannibal, mind Caesar alakjával. Lucanus mint a sztoikus szellemi ellenállás költője e kép villanásnyi megjelenítéseit is a Nagy Sándor zsarnoki vonásainak kiemelésére használja fel. (Vö. bibl. 27. tétel.)

5./ Lucanus mind esztétikai, mind politikai értelemben folyamatos diszkurzust folytat Vergiliusszal. Az *Aeneis* mint a principátus Rómájának nemzeti eposza hallatlanul nagy kihívás mind a költő, mind a politikai gondolkodó számára. Az allúziók makro- és mikroszintjén állandóan tetten érhető a Pharsaliában a nagy előd meghaladhatatlan költői teljesítményének elismerése mellett a pretextus ideológiai kontextusának megkérdőjelezése. (Vö. bibl. 28., 29. tétel)

Ugyanez a jelenség tapasztalható Lucanus Ovidiusszal kapcsolatos attitűdjében. A költő mind elégikus, mind epikus versformában írt műveit használja: különösen a *Fasti*-ban és a *Metamorphoses*-ben mutat fel egyrészt ideológiai töltettel rendelkező tartalmakat, hogy azok a Nero-kor kontextusában már pusztán újbóli megjelenésükkel is burkolt politikai, társadalmi kritikát jelenthessenek, másfelől Lucanus mintegy mitológiai példatárnak használja Ovidiust az alexandriai tudós költészet módszereit folytatva, pusztán a művészi diszkurzus kedvéért. (Vö. bibl. 30. tétel.)

6./ Lucanus antivergiliánus és antiovidiánus tendenciájának háttere előtt különösen érdekes a Pharsalia egyik hasonlatának alapos vizsgálata során felmerült új szempont: a költő nem pusztán megtagad, visszajára fordít és átalakít, hanem közben értékek megőrzésére is törekszik. A hasonlat háttérében Grattius *Cynegeticája* állhat, aminek önmagán: a pusztá

„forrás”-szerepen túlmutató jelentősége van. Mint más, sajátos, például prózai szövegekre való utalásai is mutatják, s ahogy a Pharsalia 9. könyvében mintegy Caesarnak szóló fenyegetésként Lucanus meg is fogalmazza (venturi me teque legent, Pharsalia nostra | vivet, Phars. 9, 985sq): a költő tehát meglehetősen öntudattal viszonyul saját hírnevéhez, s e merőben individualistának tűnő gondolat voltaképpen a szellemi ellenállás egy művészi eszközökkel küzdő alkotójáé. Lucanus tudatában van az irodalmi alkotás történelmi szerepének: ha olyan eposzt alkot, mely évszázadokon keresztül fennmarad, bármit tesz a hivatalos propaganda Caesar hírének öregbítése érdekében, a Pharsalia végig ott lesz mint az ellentábor tanúja. A lucanusi allúziók egy különleges típusának képviselője a tárgyalt részlet, ugyanis arról tanúskodik, hogy Lucanus éppen a *libertas rei publicae* elvesztése miatt tartja igen fontosnak saját, költői funkcióját, és nagyon is tudatában van, hogy mint sztoikus rómainak neki is tennie kell valamit a köz érdekében. Ennek a tenniakarásnak költői kifejezései azok az allúziók, melyek a római irodalom egy-egy általa értékesnek tartott részletét őrzik. Ebben az esetben az allúzió célja éppen az lehet, hogy a költő rámutasson: Grattius óta ezen a területen is van már római irodalmi hagyomány. (Vö. bibl. 31. tétel – az írásos változat az elkövetkező másfél év folyamán készül el.)

7./ Az értékrenddel kapcsolatos vizsgálatot az ifjabb és idősebb Senecára, valamint a polgárháborúra vonatkozó teljes addigi hagyományra is kiterjesztette N. J.. A hispániai Annaeus-nemzetség tagjai a Caesar és Pompeius közötti polgárháborúra vonatkozóan, s nyilván általában a római történelemmel valamint a jelen és félmúlt aktuálispolitikai eseményeivel kapcsolatban jól megalapozott állásponttal rendelkeztek. Bár immár sem Livius vonatkozó könyveivel, sem az idősebb Seneca történetírói állásfoglalásával kapcsolatban nem szerezhetni bizonyosságot, N. J. kézenfekvőnek tartja, hogy Lucanust legalább annyira nagyapja szellemi örökösének, és a nemzetség tagjai között kialakult állásfoglalás megszólaltatójának tartsuk, mint Livius költői feldolgozójának. A múlt e szeletének szereplőit a mindennapi élet, s azon belül a szónoki tevékenység minden szintjén is folyamatosan használták, ha úgy tetszik, a principátust megalapozó polgárháborút jó idővel az események után sem hagyták feledésbe merülni. Lucanus eposza az ifjú költő által talán végérvényesnek tekintett kísérlet arra, hogy az akkor történetek végleges és releváns ábrázolását adja, s azzal, hogy az eposzt ma is olvashatjuk, nemcsak Lucanus, hanem egy művelt római gens szellemi politikai-történelmi diszkurzusába is bepillantást nyerünk. (Vö. bibl. 32. tétel – az írásos változat az elkövetkező másfél évben elkészül.)

8./ A lucanusi narratíva fő jellegzetességei az istenapparátus hiányával együtt a szónoki beszéd második fő részének quintilianusi leírásával lényegében lefedhetők. Lucanus következőképp az elocutiót mint kulcsint tekintve költői nyelven megszólaló szónok, aki akárhány, a szónoki narráció technikáját oly mélyen nem érintő hagyományos epikus narratív elemet tarthat meg, mint amilyen például a prooemium sokat vitatott Nero-elogiuma. Pontosán ugyanezért, a hihető elbeszélés követelményét szem előtt tartva cseréli fel az ábrázolt eseményekkel kapcsolatban valóban hihetetlen antropomorf isteni aktivitást az individuumával jócskán átjárt sztoikus filozófiai (modern fogalmak szerint már-már vallási) meggyőződésére, mellyel kapcsolatban teljességgel inadekvát a következetesség mint probléma felvetése. Az istenapparátus mellőzésének okával kapcsolatos kutatásból kirajzolódó vonalak, a világnézeti ok: a költő filozófiai-politikai és morális meggyőződése, ezzel egyidőben a hagyományos vallás szokásos elemeinek megtartása, ahol a valóságosnak ábrázolt narratíva megköveteli, s az a szempont, hogy az istenapparátusról való lemondás oka a taglalt történelmi valóság túl közeli mivolta, mint esztétikai jellegű ok egyaránt érvényesek és elképzelhetőek, de N. J. nézete szerint nem jelentik sem egyesével, sem összességében az istenapparátusról való lemondás okának magvát. Közös eredőjük a Lucanusszal más, főleg stilisztikai összefüggésben sokat hangsúlyozott szónoki attitűd: a rétorikai narratio pragmatikus szabályainak követése. (Vö. bibl. 33. tétel.)

9./ Lucanus egyik álomjelenetének vizsgálata szintén érdekes tanulságokkal szolgált az értékrend változásának irodalmi megjelenésére vonatkozóan. A költő számára a történelmi adatok finom manipulálása teszi lehetővé, hogy Pompeius halott feleségét, Caesar lányát, Iuliát és a vezért a polgárháborúban végig kísérő Corneliát konfliktushelyzetben, egymás vetélytársaként tudja ábrázolni. Iuliát – hogy az Anti-Aeneis terminus szellemében fogalmazzunk – Anti-Creusává teszi, s ezzel a vergiliusi Creusa szerepét meg is kettőzi: Pompeiust Cornelia, a hű hitves a földön kíséri, a túlvilágon Iulia várja. Pompeius sorsa ebben az értelemben az Aeneasszal való találkozásakor Sychaeus iránti hűségével viaskodó Dido sorsát ismétli meg. A költő a síron túli hűség itteni motívumát gondolja tovább, amikor fiktív álomjelenetében szembesíti egymással Pompeiust és Iuliát. Mindeközben nem egy újabb, ezúttal alvilági ellenséget akar teremteni Pompeiusnak, hiszen értelmezésünkben Iulia szelleme nem fenyegeti egykori férjét, hanem nagyon is kívánatos lehetőséget vetít elé: a Iuliával való találkozás lehetőségétől Pompeius bátrabban száll harcba. Közben a démoni Caesar bűnlajstroma gyarapszik egy tétellel: háborúja nemcsak az élőket érinti, hanem saját lányát is az elíziumból a Tartarosba taszítja. (Vö. bibl. 34. tétel.)

A következőkben felvetett kérdések folyamatosan váltak és válnak a továbbiakban is N. J. kutatásainak tárgyává. Az értékrend és irodalmi kommunikáció a császárkor első évszázadában igen jól vizsgálható Lucanus Pharsaliáján és a Flavius-kori költők epikus munkáin. A korszak epikus költészeti termésével kapcsolatban először is a mitológiai és történelmi eposzok együttes jelenléte szembetűnő. Lucanus Pharsaliája mint a szellemi opposíció terméke jól mutatja, hogy a köztársaságkori hagyományok (az értékrend főbb vonalait is beleértve) a megváltozott politikai-társadalmi viszonyok között még mindig elevenen élnek, és meg is fogalmazódnak, annak ellenére, hogy a szellemi ellenállás a mérvadó kutatások szerint nem kapcsolódhat össze a köztársaság restaurálásának reális szándékával. Lucanus, majd őt (és elsősorban Vergiliust) szorosán követve Silius Italicus is kifejezetten ápolják a *mos maiorum* megalapozott köztársaságkori értékrendet, ugyanakkor a műfaj új viszonyokhoz egyidejűleg igazodó követelményeinek is eleget tesznek, olykor e követelményeket rejtett kritikai kifejezésére felhasználva (pl. Lucanus Nero-elogiuma).

A mitológiai eposz vagy a korban aktuális történelmi események mitológiai kifejeződéseit tematizálja (pl. Statius Thebaisa mint a testvérharc és következményei mitológiai exempluma), vagy a hellenisztikus tudós költészet hagyományait eleveníti fel, s epikus formában már (olykor nem is egyszer) kidolgozott témákat elevenít fel a modernizálás és művészi versengés szellemében (pl. Valerius Flaccus Argonautikája ill. Statius Achilleise). Az epika tematikája és részleteinek kidolgozása sok szállal kapcsolódik az aktuális időszak eseményeihez, s bizonyos részletei adalékot jelentenek a kortörténethez és annak tárgyi: numizmatikai és epigráfiai emlékeihez.

Odrobina László a későbbi császárkor egy speciális, de szerteágazó tanulságokkal szolgáltató kérdéskörével foglalkozott a kutatási periódus alatt.

I, A kutatási program első évében - a vállalt feladatokkal összhangban - elsősorban az előkészítésen volt a hangsúly, amely döntően két részből állt: a vegyesházasságok problematikájának tanulmányozásához elengedhetetlen volt egy olyan bibliográfia összeállítása, amely alapul szolgálhatott a kutatás további részében, illetve olyan alapvető fogalmakat és intézményeket kellett áttekinteni, melyek - ha csak indirekt módon is, de - befolyásolhatták a törvényhozók mentalitását, amikor a vegyesházasságokat tiltó - vagy éppen megengedő - törvényeket megfogalmaztak. A részletes bibliográfia összeállításán túl O. L. tisztázta a következő, a házassággal kapcsolatos fogalmak értékét és helyi értékét a pogány-

római világban élő kereszténységen belül: házasság, házasságtörés, válás, bigámia, konkubinátus. Ezekről a fogalmakról bibliográfiával ellátott „emlékeztetők” készültek, melyek önálló szócikkékként jelentek meg a *Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane* második bővített kiadásában (matrimonio, adulterio, divorzio, digamia, concubinato).

II, A kutatási program második évében a bibliográfia összeállítása és a legfontosabb alapfogalmak tisztázása után folytatta a vegyesházassággal már csak távolabbról, de indirekt módon még mindig összefüggő alapfogalmak tisztázását: szüzesség, Krisztus jegyese, vérfertőzés, prostitúció, önmegtartóztatás, cölibátus, vegyesházasság. Ezekről a fogalmakról szintén bibliográfiával ellátott „emlékeztetők” készültek, melyek – csakúgy, mint az előzőek – önálló szócikkékként jelentek meg a *Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane* második, bővített kiadásában (szüzesség, Krisztus jegyese, vérfertőzés, prostitúció, önmegtartóztatás, cölibátus, vegyesházasság).

Az előkészítő munka után a 388. évi CTh 3,7,2-es törvényből kiindulva – amely a házasságtörés tettével állítja párhuzamba a keresztény és zsidó között létrejött házasságokat – először annak járt utána O. L., pontosan milyen büntetést is jelentett a házasságtöréssel való, a büntetés szintjén történő azonosítás, azaz mi is volt a házasságtörés büntetése a késő császárkorban. (Erre a vizsgálatra azért volt szükség, mert a szakirodalomban nincs megnyugtatóan tisztázva a házasságtörés büntetése a késő császárkorban.)

Ebben a részben O. L. először áttekintette a Nagy Konstantin alatti, a házasságtörés büntetésére vonatkozó törvényeket, s megpróbálva tisztázni az ezen törvények szabályozásai között fennálló ellentmondásokat, új értelmezést adott a CTh 11,36,4-es törvénynek, mely új értelmezés immár összehangba hozta a fenti törvényeket egymással. Következő lépés volt annak ellenőrzése, hogy ez a megoldás illeszkedik-e a többi, későbbi törvényi hellyel, melyek valamilyen módon szintén érintik a házasságtörés büntetését: miután a próba sikerült, következett a büntetés a IV. századtól kitapintható történetének felvázolása, tisztázva, hogyan is lett *crimen capitale*, mit jelentett ez a büntetés a gyakorlatban az elkövetők különböző csoportjaira nézve, azaz hogy mi volt a különbség *poena capitis* és *poena capitalis* között, illetve hogy mit jelentett a privilégiumok rendszere a fenti büntetések esetében. Ezt követte azoknak az irodalmi-történelmi-jogi forrásokban fellelhető helyeknek a vizsgálata (Lactantius, Arnobius, Firmicus Maternus, Crispus halála, Ammianus Marcellinus, Aranyszájú Szent János, Szókratész, az ókori zsinatok rendelkezései, Nagy Szent Bazil, a *Collatio legum Mosaicarum et Romanarum*, Maiorianus levele, Theoderik törvénykönyve, a *Codex Iustinianus*, Iustinianus 134. Novellája, Pelagius pápa levelei), melyek valamilyen módon szintén beszélnek a házasságtörés büntetéséről, s megpróbálta ezeket immár az újonnan rekonstruált büntetés szempontjából értelmezni.

Következő kutatási szakasz volt annak tisztázása, hogyan viszonyult a rabbinikus zsidó törvénykezés a vegyesházasságok problémájához. (Ez a probléma sem volt teljes részletességgel kidolgozva a szakirodalomban.) Ennek során O. L. áttekintette a probléma kezelésének a zsidóság történetén belüli alakulását a kezdetektől a második törvénykönyv időszakán, a fogság utáni helyzeten, majd a hellenisztikus koron át (Jubileumok könyve, Alexandriai Philón, Josephus Flavius) a templom lerombolása utáni időszakig, ahol a vegyesházasságok ügyét a különböző iskolák különböző szentírási szakaszokra (Lev 18,21; Deut 7,1-4) próbálták alapozni. Itt olyan új fogalmak bukkannak fel, mint amilyen a nemzeti hovatartozástól történő, pusztán vallási alapokon álló önmeghatározás, az házasság érvénytelenségének fogalma, a matrilineális elv, illetve annak vizsgálata, milyen büntetésekkel sújthatták a különböző típusú „bűnelkövetőket”. O. L. kutatta még a büntetés szigorának a rabbinikus irodalomban fellelhető motívumait, illetve a vegyesházasságot kötő zsidó férfira/nőre vonatkozó büntetések közti különbségek lehetséges okait. Az utóbbi két bekezdés O. L. doktori disszertációjának egy-egy fejezetét alkotja.

III, A kutatási program harmadik és negyedik évében, a bibliográfia összeállítása és a legfontosabb alapfogalmak tisztázása után O. L. folytatta a 388. évi CTh 3,7,2-es törvény vizsgálatát: a házasságtörés büntetésének, majd a korabeli rabbinikus irodalomnak a vegyesházasságokhoz való hozzáállása tisztázása után az egyházatyáknak, illetve az ókori zsinatok intézkedéseinek a vegyesházasságokra vonatkozó passzusait elemezte, jogi-politikai-prozopográfiai szempontból feldolgozva ehhez a kornak az illető törvénnyel kapcsolatba hozható történéseit és szereplőit, bemutatta a törvény értelmezési kísérleteit, majd egy lehetséges újabb magyarázatot vázolt fel, s ezzel lezárta a kutatást. A dolgozat francia nyelven íródott, s 2007 végén megjelent az AAA Szegedinensis önálló köteteként (31.). (Az OTKA-kutatás tervei között szerepelt a vizsgálódás kiterjesztése a prozopográfiai, epigráfiai és numizmatikai megközelítésekre is, azonban - amint ez a kutatás során kiderült - ezek a területek semmi értékelhető adatot nem nyújtottak a munka kiinduló problémájának megválaszolásához.)

A dolgozat kiemelkedő társadalmi hasznossága az antiszemitizmussal kapcsolatos kutatásokban rejlik, amennyiben a szerző rámutat arra, hogy «nem minden antiszemitizmus, ami első látásra annak látszik». A dolgok komplexitása nagyobb odafigyelést kíván meg a kutatóktól; különösen igaz ez az ókorra, ahol – mint a fenti kutatás bizonyította – az állítólagos antiszemita törvény mögött valószínűleg éppen ellenkező előjelű megfontolás rejlik.

IV. Mintegy a kutatás zárásaként került sor Szegeden az Ókortudományi Konferenciára, ahol a fenti témát új megközelítésből tárgyalta O. L. „*Fikció és valóság az ókori vegyesházasságok szabályozásában*” c. előadásában.

Az eredetileg 2007. december 31-én záruló pályázat meghosszabbítását kértük, s erre meg is kaptuk a jóváhagyást.

A kért hosszabbítás oka: a szegedi Klasszika-Filológiai Tanszék szervezte a VIII. Országos Ókortudományi Konferenciát (2008. május 22-25.), melynek tematikáját – „Fikció és propaganda az ókorban” – úgy jelöltük meg, hogy illeszkedjék kutatási programunkhoz.

A konferencia azon előadásait, melyek akár a görög-hellenisztikus világról, akár principátus és császárkor érték-kérdéseivel foglalkoztak, összegyűjtöttük tanulmányú alakított formában, s 2008. folyamán megjelentetjük az Acta Antiqua et Archaeologica Universitatis Szegedinensis külön köteteként. Az anyag most áll szerkesztés alatt, s a kötet 20 szerző tanulmányát fogja tartalmazni:

ADAMIK Béla: Propaganda és a latin nyelv normalizációja

ADORJÁNI Zsolt: Orfikus tanítás vagy költői allegória? Pindaros 2. olympiai ódájának értelmezéséhez

CZEROVSZKI Mariann: Ovidius önéletrajza (Trist. 4,10)

DARAB Ágnes: Az anekdota mint a rómaiság kifejeződése az id. Pliniusnál

FERENCZI Atila: A trójai örökség

GESZTELYI Tamás: A tiszteleti szobrok állításának kezdetei Rómában

HAMVAS Endre: Az officium fogalma és a praxis filozófiája Cicerónál: miért fikció a filozófia?

HAVASLászló: A politikai szerepvállalás mitizálása a késő-köztársaság latin irodalmában

HORVÁTH László: Fikció, politikai propaganda, hazafiság. Hypereidés Dióndas elleni beszéde

ITTZÉS Dániel: Apollo Palatinus (Hor. c. 1,31 és Prop. 2,31)
KARSAI György: „A jó Kreón” Szophoklész Oidipusz király című tragédiájában
KÖNCZÖL-KISS Erzsébet: Művészi érték és fikció Philostratosnál
MÉSZÁROS Tamás: A demokrácia dícsérete? (Periklész beszéde, Thuk. 2,35-46)
NAGYILLÉS János: „Poetis mentiri licet” – Lucanus Iulia-ábrázolása
ODROBINA László: Fikció és valóság az ókori vegyesházasságok szabályozásában
PATAKI Elvira: Fikció és propaganda az Archilochos-életrajzban
SIMON Zoltán: Renovata renascitur: Aranykormítosz és propaganda a bukolikus költészetben
TAKÁCS László: Az idősebb Plinius elveszett történeti műve
TAR Ibolya: Horatius és az aranykor
TEGYEY Imre: Menandros és Athén

Az OTKA-pályázat keretében született munkák:

- 1./ MAYER Péter: *Aristotelés az iambeion és az iambosköltészet eredetéről. (Poet. 1448b,30–32 – egy áletimológia?)*. Antik Tanulmányok 49 (2005) 229–234,
- 2./ MAYER Péter: *Aristoteles über das Wort 'iambeion' und über die Anfänge des Iambos (Poet. 1448b,30–32 – eine Pseudo-Etymologie?)*. Wiener Humanistische Blätter (Wien) (közlésre elfogadva, megjelenik: 2008).
- 3./ MAYER Péter: *Archilochus historicus. Új forrás Archilochos költészetének kései utóéletéhez?* In: Abhivadana. Tanulmányok a hatvanéves Wojtilla Gyula tiszteletére. Felföldi Sz. (szerk.) Szeged 2005, 233–236.
- 4./ MAYER Péter: *Tartalmi és formai sajátosságok a korai görög iambosköltészetben* című és témájú PhD-disszertációmban (ELTE Budapest, 2004 december)
- 5./ MAYER Péter: *Der Mann, das Mädchen und der Dichter – Zur Frage der Absicht dreier Personen einer Verführungsgeschichte (Archil. 196a W²)*. Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis 41 (2005) 1ff.
- 6./ MAYER Péter: *Archilochos első kölni epódosa (196a W²) – költői támadás vagy dícséret?* Antik Tanulmányok 51/1 (2007) 1–14
- 7./ MAYER Péter: *Hadjárat tévedésből? – egy 'új' Archilochos-költemény tanulságai (P. Oxy. 4708, fr. 1)*. Ókor 6/1–2 (2007) 31–34
- 8./ MAYER Péter: *Krieg aus Versehen? – Zur Funktion und Aussage der Telephos-Geschichte im neuen Archilochos (P. Oxy. 4708, fr. 1)*. Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik [Köln] 157 (2006) 15–18

9./ MAYER Péter: *Gondolatok egy rhapszpis-költeményről (Adesp. iamb. 38 W)*. In: Déri B. (szerk.), *Oratoris officium. Tanulmányok a hetvenéves Adamik Tamás tiszteletére*. Budapest 2008, 131–136)

10./ MAYER Péter: *Gondolatok Simónidés Plataia-elégiájának előadásáról és üzenetéről*. *Antik Tanulmányok* 50 (2006) 5–18

11./ MAYER Péter: *Überlegungen zum Vortragskontext und zur Aussage der »Plataia-Elegie« des Simonides (frr. 10–18 W²)*. *Hermes. Zeitschrift für Klassische Philologie* [Stuttgart] 135 (2007) 373–388).

12./ TAR Ibolya: *India képe a római irodalomban Augustus koráig*. In: *Abhivadana. Tanulmányok a hatvanéves Wojtilla Gyula tiszteletére*. Szeged, 2005, 117-124.

13./ TAR Ibolya: *Vergangenheit, Gegenwart und Zukunft im 6. Buch der Aeneis*. *Acta Classica Debr.-nek közlésre leadva, elfogadva*.

14./ TAR Ibolya: *A mítosz Vergiliusnál*. Leadva, közlésre elfogadva az *Interpretatio lyrica et epica c.* kötetbe.

15./ TAR Ibolya: *Pax Saturnia, pax Romana, pax Augusta*. Leadva, közlésre elfogadva az *Interpretatio lyrica et epica c.* kötetbe.

16./ TAR Ibolya: *Elphrasis*. Előadás a VII. Országos Ókortudományi Konferencián, Debrecen 2006.

17./ TAR Ibolya: *Vergilius és Horatius párbeszéde*. Előadás, Ókortud. Társ. Szegedi Tagozata, 2008. április 17.

18./ TAR Ibolya: *Horatius és az aranykor*. Előadás (az előbbi kibővített, átdolgozott változata), VIII. Magyar Ókortud. Konf. 2008. május 22-25. Megjelenik 2008-ban, az *AAA Szegedinensis* külön kötetében.

19./ TAR Ibolya: *Ironische Unterweltdarstellungen*. Wien, „Ironie, Satire, Humor” c. konferencia, 2005.

20./ Érmekatalógus. Összeállította CZEROVSZKI Mariann. Excel-táblázat, elektronikusan bármikor közzétehető.

21./ CZEROVSZKI Mariann: *Az igazmondás határai: Egy kétszer elmesélt történet tanulságai*. In.: *Abhivadana. Tanulmányok a hatvanéves Wojtilla Gyula tiszteletére*. Szeged 2005. 117-124.

- 22./ CZEROVSZKI Mariann: *Ovidius önéletrajza*. Előadás,. VIII. Magyar Ókortudományi Konferencia, Szeged 2008. május 22-25. Megjelenik 2008-ban, az AAA Szegedinensis külön kötetében.
- 23./ CZEROVSZKI Mariann: „...sumque argumenti conditor ipse mei...” *Ovidius pontusi elégiái narratív pszichológiai megközelítésben*. A SZTE Ieodalomtudományi Doktori Iskolájában, a Klasszika-Filológiai alprogramban beadott doktori értekezés. Témavezető: Tar Ibolya. A védés időpontja: 2008. május, Szeged.
- 24./ NAGYILLÉS János: *Allúziós technika Lucanus Pharsaliájában. Kommentár Lucan. Phars. 9, 1-108. sorokhoz*. Az ELTE Ókortudományi Doktori Iskolájában beadott értekezés. Témavezető: Tar Ibolya. Védés időpontja: 2004. december 10. Budapest, 2004.
- 25./ NAGYILLÉS János: *Lucius Iunius Moderatus Columella: A mezőgazdaságról*. Ford., jegyz. Hoffmann Zsuzsanna. A kertművelésről szóló 10. könyv műfordítása: Nagyillés János. Szeged, 2005, 316-333.
- 26./ NAGYILLÉS János: *Publius Rutilius Lupus: Gondolati és lexikai alakzatok*. In: Fosszília 2006/1 120-139; Egy töredékesen ránk maradt antik stilsztika ismeretlen szerzőjéről. In: Fosszília 2006/1 115-119.
- 27./ NAGYILLÉS János: *Járt-e Lucanus szerint Nagy Sándor a Gangesznél?* In: Abhivādana. Tanulmányok a hatvanéves Wojtilla Gyula tiszteletére. Szerk. Felföldi Szabolcs. A Szegedi Tudományegyetem Ókortörténeti Tanszékének kiadványa. Szeged, 2005, 237-248.
- 28./ NAGYILLÉS János: *Vergilius-allúziók Lucanusnál*. In: Antik Tanulmányok 49 2005 59-95
- 29./ NAGYILLÉS János: *Vergil-Allusionen bei Lucan*. Acta Antiqua Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest 46 2006 383-420.
- 30./ NAGYILLÉS János: *Ovid-Allusionen bei Lucan (Imre Tegyei zum 75. Geburtstag)*. In: Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis XLII 2006 47-68.
- 31./ Nagyillés János: *Lucanus Phars. 4, 433sqq. irodalmi mintái: Lucanus kynégetikai adatainak forrásai és tanulságai*. Előadás a Magyar Ókortudományi Társaság Szegedi Szekcióján. Szeged, 2006. máj. 16.
- 32./ Nagyillés János: *A gens Annaea Pompeius-képe*. A Magyar Ókortudományi Társaság Szegedi Szekcióján. Szeged, 2007. máj. 15.
- 33./ Nagyillés János: *Egy eposzi kellék hiánya Lucanus Pharsaliájában*. A Magyar Ókortudományi Társaság Szekcióján. Piliscsaba, 2008. máj. 14.
- 34./ Nagyillés János: *Bellum te faciet civile meum. Pompeius Iulia-álma (Lucan. Phars. 3, 1-40vv)*. Előadás a 8. Magyar Országos Ókortudományi Konferencián. Szeged, 2008. május 22-25. Megjelenik az AAA Szegedinensis külön kötetében 2008 folyamán.

- 35./ ODOBINA László: *Adulterio*, in *Nuovo Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane*, vol. I, Institutum Patristicum Augustinianum, Roma (diretto da Angelo di Berardino) Genova – Milano, Casa Editrice Marietti 2006, 88-90.
- 36./ ODOBINA László: *Celibato*, in *Nuovo Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane*, vol. I, Institutum Patristicum Augustinianum, Roma (diretto da Angelo di Berardino) Genova – Milano, Casa Editrice Marietti 2006, 976-978.
- 37./ ODOBINA László: *Concubinato*, in *Nuovo Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane*, vol. I, Institutum Patristicum Augustinianum, Roma (diretto da Angelo di Berardino) Genova – Milano, Casa Editrice Marietti 2006, 1149-1150.
- 38./ ODOBINA László: *Continentes*, in *Nuovo Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane*, vol. I, Institutum Patristicum Augustinianum, Roma (diretto da Angelo di Berardino) Genova – Milano, Casa Editrice Marietti 2006, 1171-1172.
- 39./ ODOBINA László: *Digamia*, in *Nuovo Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane*, vol. I, Institutum Patristicum Augustinianum, Roma (diretto da Angelo di Berardino) Genova – Milano, Casa Editrice Marietti 2006, 1407-1409.
- 40./ ODOBINA László: *Divorzio*, in *Nuovo Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane*, vol. I, Institutum Patristicum Augustinianum, Roma (diretto da Angelo di Berardino) Genova – Milano, Casa Editrice Marietti 2006, 1462-1465.
- 41./ ODOBINA László: *Fornicazione*, in *Nuovo Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane*, vol. II, Institutum Patristicum Augustinianum, Roma (diretto da Angelo di Berardino) Genova – Milano, Casa Editrice Marietti 2007, 1991-1992.
- 42./ ODOBINA László: *Incesto*, in *Nuovo Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane*, vol. II, Institutum Patristicum Augustinianum, Roma (diretto da Angelo di Berardino) Genova – Milano, Casa Editrice Marietti 2007, 2551-2552.
- 43./ ODOBINA László: *Matrimonio (I. Teologia del matrimonio, II. Riti liturgici. Sposalizio (procedura e liturgia), V. Matrimoni misti*, in *Nuovo Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane*, vol. II, Institutum Patristicum Augustinianum, Roma (diretto da Angelo di Berardino) Genova – Milano, Casa Editrice Marietti 2007, 3133-3142, 3145-3148.
- 44./ ODOBINA László: *Le CTH 3,7,2 et les mariages mixtes. Acta Antiqua et Archaeologica Szegedinensis (31.)* 2007. 328 p.
- 45./ ODOBINA László: „*Fikció és valóság az ókori vegyesházasságok szabályozásában*”. Előadás, VIII. Ókortudományi Konferencia, Szeged 2008. május 22-25. Megjelenik az AAA Szegedinensis külön kötetében 2008 folyamán.
- 46./ ODOBINA László: *Rodanio di Tolosa, Sponsa Christi, Tolosa, Vergine, Vigilanzio*, in *Nuovo Dizionario Patristico e di Antichità Cristiane*, Institutum Patristicum Augustinianum, Roma (diretto da Angelo di Berardino) Genova – Milano, Casa Editrice Marietti. Megjelenés alatt.